

Häkimiýetiň kemçiligi

Category: Kitapcy, Maliýe we ykdysadyýet, Sözlär

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Häkimiýetiň kemçiligi HÄKIMIÝETIŇ KEMÇILIGI

Häkimiýet we onuň toparynyň häzirki günlerde dillerinden düşürmeýän sözi: **imperializm...**

Adalgany ilkinji bolup ulanyşa girizen iňlis ykdysatçysy Jon Atkinson Gobson (1858-1940). Ol iňlisleriň Günorta Afrikany basyp alan ikinji anglo-bur urşunyň yzyndan **imperializm** sözünü ulandy. Onuň kitaplarynyň näýbaşsysynyň ady hem 1902-nji ýylda ýazylan: **“Imperializm” («Imperialism: A Study»)**...

Imperializm – Günbataryň öz ykdysady we strategik bähbitlerine hyzmat edýän basybalyjylyk syýasatydyr.

Bu söz osmanlylara haçan geldikä?

Günbataryň 1838-nji ýyldan başlap syýasy-ykdysady gözegçiligini güýçlendiren döwründe **«ýaş türkler»** («Jön Türkler») we ittihatçylar kolonializme känbir ilgezik bolmadylar. Olaryň liberal serlerinde hemişe hak-hukuklar we azatlyk bardy, kolonial syýasat ýokdy!

Agalyk etme meselesini ilkinji bolup orta atan nemes marksisti **Aleksandr Gelfand Parwus**dyr (1867-1924). Ol 1912-nji ýylda «Türk Yurdu» žurnalynda şeýle ýazdy:

» – Suw seňrikden agmanka gözüňizi açyň. Eger siz halkyňyzyň ganynyň iň soňky damjasynyň akysyny görmeýän bolsaňyz, eger siz duşmanlaryňyz tarapyndan awlanýan haýwan ýaly gysaja salynýandygyňyzy görmeýän bolsaňyz, size žurnalyňyzyň sahypalarynda bu barada başga nämeleri aýdyp bilerkäm?»

Parwus bir ýyl geçensoň kitap ýazdy: **«Türkiýäniň jan damary. Osmanly döwletiniň bergileri we bergiden çykmagyň ýollary»** (**“Türkiye’nin Can Damarı. Devlet-i Osmaniyye’nin Borçları ve Islahı”**).

Ol imperializmiň ykdysady kolonializmine ünsi çekdi. Leniniň bu baradaky meşhur **«Imperializm. Kapitalizmiň soňky pellesi»** kitabyny ýazmagyna heniz dört ýyl bardy!

Lenin imperializm düşünjesini gurşaw taýdan alanda has giň many-mazmuna ýetirdi, kolonializm bilen imperializmiň arasyndaky tapawutlandyryjy aýratynlygyň kapitalizmdigini açyp görkezdi...

Ýeri...

■ ATATÜRKE TÄSIR EDENLER

Mustapa Kemal Atatürk diýlende, ýadyňyza näme düşýär: doly garaşsyzlyga goldanýan anti imperialistik göreş.

Onuň bu ideologik-syýasy çägi goldandygyny näme bilen düşündirip bileris? Osmanly aňýetiniň Ýusuf Akçura ýaly birküç sany progressiwi bolaýmasa, bu ugurda orta çykaran adamy ýok diýen ýaly.

Atatürküň kitaphanasy bu babatda bize ýol görkezýär. Onuň daşary ýurtlardan dowamly kitap getirdip okandygyny bilýäris. Meselem, Gerbert Gerni Gowen, Ernest Lawiss, Şarl Senýobos dagylaryň taryh kitaplary ýaly...

Meselem, Žan-Batist Seý, Şarl Žid, Şarl Rist dagylaryň ykdysady kitaplary ýaly...

Meselem, Ademar Esmen, Leon Dugi, Moris Oriu dagylaryň hukuk kitaplary ýaly...

Russo, Monteskye, Dýurkgeým... kimler ýok... 3 müň 997 kitap okan we bellikler eden liderden söz açýarys.

Sowalyma gaýdyp geler bolsam... Atatürke täsir eden ýazyjylaryň başynda Gerbert Jorj Uellsini (1886-1946) bolandygyny pikir edýäris. Ol nutugynda iki gezek Uellsden mysal getirdi.

Uells sosialist garaýyşlary bilen tanalýan **“Fabian Society”** iňlis intellektual klubyň işjeň agzasydy. Onuň Gitleriň kitaplaryny ýakmagyna geň galyp oturasy iş ýok!

Uellsini 1920-nji ýylda ýazan **“The Outline of History”** («Taryhyň esasy ugurlary») kitabyny Atatürk 1925-nji ýylda fransuz dilindäki neşirinden okady. Kitap göwnüne diýseň ýarady, Uells taryha onuň şol wagta çenli okan kitaplarynyň awtorlaryndan başgaça seredýärdi. Günbatary köptaraplaýyn tankyt topuna tutan kitap onuň imperialistik ykdysady

tarapynyňam üstünde durýardy...

Atatürk imperializm meselesi bilen içgin gyzyklanypdy, ol her kesiň derhal muny okamagy üçin kitaby birnäçe bölümlere bölüp, fransuz dilini bilýän birnäçe egindeşine berdi. Terjime edilen ilkinji iki jilt 1927-nji ýylda, galan üç jildi 1928-nji ýylda çap edildi.

Ýokardaky maglumatlary şu sebäpleri ýazdym:

■ **YNANDYRYJY DÄL**

Kemalizme duşmançylyk besleýänler biziň illerde imperializme garşy göreşip bilerdikä? Göreşip bilmez, çünki, kirşi üzük bor...

Imperializmiň ykdysady gurluşuna aň ýetirmezden ne-ha sagdyn ideologiýa kemala getirip bolar, ne-de dogry ýöredip bolar.

Kemalizme dil uzadýanlar edil 1838-nji ýyldaky osmanly münewerrleri (intellektuallary) ýaly ykdysadyýetsiz syýasat ýöredýär, imperializmiň esasy gurluşyny ýatdan çykartjak bolýarlar. Ykdysady garaşsyzlygy gazanmazdan milli agalygy berkarar edip bolmajakdygy baradaky hakykatyň üstüni örtýärler.

Galyberse-de, diňe teoretiki maglumat däl, osmanlynyň ýakyndan tanaýan Atatürki ykdysady garaşsyzlygyň ähmiýetini hut özi başyndan geçirip, görüp-duýan liderdi. Bir ýurduň maliýesi garaşsyz bolmasa, şol ýurduň tutuş durmuşynyň ysmaza uçrajakdygyny hut özi gördi.

Şol sebäpli Atatürk hemişe **«deňagramly býužet – sagdyn walýuta»** prinsipini baş syýasy ugry edip aldy. Pikir edýäňizmi: Mithat paşanyň esaslandyran «Ziraat» bankyndan başga osmanly banklarynyň ählisi daşary ýurtlularyň elindedi. Bugün «İş» bankyna tiňkesini dikenler finans-walýuta krizisiniň sebäpkärleri Atatürke dil uzadýarlar, Lozan ýaraşyk şertnamasynyň şertlerinden biynjalyk bolýarlar!

Heýhat!

Imperializm dünýä taryhynda ilkinji gezek nirede tankyt stoluna alyndy? Doly garaşsyzlygymyzy gazanan ýerimiz bolan Lozan gepleşiklerinde! Günbataryň kapitulýasion ýollar arkaly

gazanan syýasy-administratiw, maliýe-ykdysady, medeni-dini ýeňillikleriniň soňuna Lozanda nokat goýduk...

Imperializm sözüni agzyndan düşürmeýänler hakykatdanam aýdýan sözleriniň manysyna doly we dogry düşünyärlermikä? Düşünýändirler öýdemok.

Häkimiýet Atatürke dil ýetirýänler bilen ýoluny aýyrmasa, näderejede ynandyryjy bolup bilerkä?

Soner ÝALÇYN.

«SÖZCÜ» gazeti, 24.09.2020 ý.

Terjime eden: Guwanç MÄMİLİYEW. Maliýe we ykdysadyýet